

بهبود روابط ترکیه - ارمنستان و منافع جمهوری اسلامی ایران

سرپیس ترکیه/خبرگزاری آران
خبرگزاری آران / سرپیس ترکیه :
دکتر رحمن قهرمانپور

اشاره

وزرای خارجه ترکیه و ارمنستان با امضای یادداشت تفاهم دیگری در زوریخ در 18 مهر ماه 1388 و با میانجی گری آمریکا، سوئیس، روسیه و فرانسه، گام دیگری برای بهبود روابط و بازکردن مرزها برداشتند. در صورتی که این توافق مورد تصویب پارلمان های دو کشور قرارگیرد، روابط رسمی میان دو کشور حداکثر تا اواخر سال جاری میلادی از سرگرفته خواهد شد. حتی با علم به دشواری های پیش روی عادی سازی روابط ترکیه و ارمنستان اقدامات کنونی دو طرف پیامدهای کوتاه مدت و بلندمدتی بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران بخصوص در قفقاز جنوبی بر جای خواهد گذاشت.

خلاصه کاربردی

1- در 18 مهرماه 1388، وزرای خارجه ترکیه و ارمنستان در مورد سه موضوع

الف) بازگشایی مرزها طی دو ماه آینده

ب) عادی سازی روابط دیپلماتیک

ج) تشکیل یک کمیته یا هیأت بین المللی برای تحقیق و بررسی در مورد مسایل تاریخی میان دو کشور توافق کردند. اجرایی کردن این توافق ها منوط به تصویب آنها در پارلمان دو کشور است.

2- هم در داخل ترکیه و هم در داخل ارمنستان گروههای ملی گرای افراطی به شدت مخالف این توافق بوده و می کوشند مانع تصویب آن در پارلمان شوند. با این حال به نظر می رسد در مقطع فعلی موافقان بهبود روابط نیز از قدرت قابل توجهی برخوردارند. هم در ترکیه و هم در ارمنستان احزاب حاکم از اکثریت مطلق برخوردارند.

3- مهم ترین موانع پیش روی ترکیه در تصویب توافق، مخالفت احزابی چون حزب حرکت ملی (MHP) و حزب جمهوری خلق (CHP) و رسانه های سکولار با این توافق است. مهم ترین موانع پیش روی ارمنستان نیز عبارتند از مخالفت ارمنی های دریاسپورا و نیز احزاب ملی گرایی چون داشناکسیون. به نظر می رسد افکار عمومی در ارمنستان بیشتر از ترکیه مخالف این توافق است.

4- در بین کشورهای منطقه، آذربایجان و محافل پان ترکیست در این کشور اصلی ترین مخالفان این توافق هستند و آن را خیانتی به آرمان قره باغ از سوی ترکیه می دانند. آذربایجان هنوز از این توافق استقبال نکرده است.

5- روسیه با احتیاط به روند بهبودی روابط ترکیه - ارمنستان واکنش نشان داده و گسترش روابط این کشور با ترکیه طی چند سال گذشته نقش مهمی در این نوع واکنش محتاطانه داشته است. گو اینکه روسیه موافق چنین توافقی است، اما ارزیابی روسها این است که حداقل در مقطع فعلی این توافق باعث تضعیف نفوذ روسیه در قفقاز جنوبی نخواهد شد.

6- هرچند اسرائیل واکنشی به این توافق نشان نداده، اما بعید است با آن مخالفت کند. در سالهای گذشته روابط تنش زای ارمنستان با ترکیه یکی از دلایل اجتناب اسرائیلی ها از نزدیکی به ارمنستان بوده و لذا انتظار می رود با بهبودی روابط ترکیه با ارمنستان، روابط اسرائیل با ارمنستان نیز بهتر از گذشته شود. با توجه به اینکه لیبرمن، وزیر خارجه اسرائیل از یهودیان مهاجر از روسیه می باشد، علاقه ویژه ای به گسترش روابط اسرائیل با روسیه و خارج نزدیک آن دارد و از زمان حضور وی در وزارت خارجه، فعالیت های دیپلماتیک اسرائیل در این منطقه بصورت محسوسی افزایش یافته است. وی خواهان برقراری روابط استراتژیک با روسیه است.

7- با توجه به روابط نزدیک روسیه و ترکیه، بعید است توافق حاضر باعث افزایش قابل توجه نفوذ امریکا در قفقاز جنوبی شود، اما با توجه به همراهی بیشتر ارمنستان با غرب، احتمال گشایش در مسأله قره باغ و ایفای نقش بیشتر از سوی اروپا در قالب گروه مینسک در آن وجود دارد.

8- پیامد بلندمدت نزدیکی ارمنستان و ترکیه، تضعیف گروهها و جریان های پان ترکیست در قفقاز و ترکیه و داخل ایران خواهد بود و این به نفع ایران است. اما خطر رادیکال تر شدن برخی گروههای پان ترکیست را هم نباید از نظر دور داشت.

پیامدهای نزدیکی ترکیه و ارمنستان بر مسائل امنیتی قفقاز جنوبی

ایده حضور ترکیه در قفقاز در شکلی متفاوت از زمان جنگ روسیه - گرجستان در تابستان 1387 تقویت شد. برآورد ترکها این بود که حضور ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز با تکیه بر اشتراکات تاریخی و زبانی و حمایت غیرمستقیم از گروههای پان ترکیست مخالف ایران و روسیه به نوعی به بن بست رسیده و منجر به نتایج مطلوب نشده است، لذا ترکیه باید رویکردی جدید در قالب سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه (AKP) در این منطقه اتخاذ کند. این سیاست همانا تاکید بر صلح سازی، میانجی گری و حل اختلافات با همسایگان است، سیاستی که طی چند سال گذشته در مورد ایران، سوریه و یونان اتخاذ شده و منجر به نتایج مثبت شده است. در این سیاست جدید، ترکیه نه به عنوان رهبر ترکهای جهان بلکه در قامت یک بازیگر چند منطقه ای وارث تمدن عثمانی وارد صحنه می شود و می کوشد نقش مثبتی در حل مناقشات منطقه ای ایفا کند. در این چارچوب بهبودی روابط با ارمنستان اهمیت ویژه ای دارد. ترکیه توانست روابط خود با روسیه و ایران را بهبود ببخشد و اکنون نوبت آن است که سیاست خارجی حزب AKP به رهبری داوود اوغلو کارآمدی خود را در مورد ارمنستان هم به آزمون بگذارد. اندیشه ترکها در این مورد را می توان از طرح پیشنهادی ترکیه برای حل بحران گرجستان در سال 2008 درک کرد، طرحی که بر مبنای آن ترکیه به همراه روسیه و غرب و کشورهای منطقه قفقاز جنوبی، مناقشات ارضی و مرزی را حل می کنند. در این طرح اولیه نشانی از قایل شدن نقش جدی برای ایران وجود ندارد و معنای این حرف آن است که براساس برآورد ترکها، در قفقاز جنوبی روسیه است که می تواند مانع ایفای نقش ترکیه شود و نه ایران. لذا اولویت ترکیه، لحاظ کردن منافع روسیه در هر نوع طرح و ابتکار عمل استراتژیک می باشد. بر این اساس ترکیه در قفقاز جنوبی به حلقه اتصال محور غربی (ترکیه - اروپا - آمریکا - گرجستان - آذربایجان) و محور شرقی (روسیه -

ارمنستان و ایران) تبدیل شده و از این طریق زمینه های حل بحران قره باغ را فراهم می کند. اما هنوز معلوم نیست ترکیه چه جایگاهی برای اسرائیل در این چشم انداز قایل است، با این حال دیپلمات های این کشور دریافته اند روسیه مثل گذشته با حضور اسرائیل در خارج نزدیک خود مخالف نیست. آنچه را گفتیم می توان در شکل زیر نشان داد.

آمریکا روسیه

اروپا محور غربی محور شرقی ایران

آذربایجان ارمنستان

گرجستان

ترکیه

با توجه به نفوذ قابل توجه روسیه در ارمنستان و امضای 20 قرارداد به مبلغ 50 میلیارد دلار میان ترکیه و روسیه در جریان سفر اخیر پوتین به ترکیه، به نظر می رسد روسیه موافقت ضمنی خود را با نزدیکی ارمنستان و ترکیه اعلام کرده، ضمن اینکه می کوشد از این فرصت برای نزدیکی بیشتر به آذربایجان و اعمال فشار هرچه بیشتر بر گرجستان استفاده کند. الهام علی اوف، رئیس جمهور آذربایجان بلافاصله بعد از دیدار مقامات ارمنستان و ترکیه در چند ماه گذشته به مسکو سفر و آمادگی خود را برای فروش گاز آذربایجان به روسیه اعلام کرد. تحولات اخیر در روابط روسیه با آمریکا و اروپا نیز می تواند موید این فرض باشد که روسیه با غرب هم در این مورد معامله می کند تا سیاست خود مبنی بر به زانو در آوردن ساکاشویلی، رئیس جمهوری گرجستان، را عملی کند، زیرا می داند که در مقطع فعلی مسایلی چون افغانستان و عراق و قره باغ برای غرب مهم تر از مسأله گرجستان است و اروپا و آمریکا نمی توانند بر سر گرجستان با روسیه وارد چالش جدی شوند. نتیجه آنکه روسیه در تحولات اخیر منافع خاص خود را دارد و هرگونه سیاست جمهوری اسلامی ایران در قبال تحولات مزبور باید با توجه به همین واقعیت تنظیم شود. این زاویه حرکت ترکیه و ارمنستان را باید در یک چارچوب کلان تر تحلیل کرد که در آن آمریکا، روسیه و اروپا هم دارای منافع هستند و نوعی اجماع نظر نسبی در مورد لزوم حل اختلافات میان دو طرف و ایجاد فضای جدید در قفقاز جنوبی و برون رفتن از بن بست سیاسی فعلی در روابط ترکیه - ارمنستان، روسیه - گرجستان و آذربایجان - ارمنستان وجود دارد. با توجه به آسیب پذیری های جدی استراتژیک و ژئواستراتژیک ارمنستان، این کشور به احتمال زیاد با این اجماع قدرت های بزرگ همراهی کرده و خواهد کوشید امتیازاتی دریافت کند.

اگر تحلیل فوق دقیق باشد سه بازنده اصلی روند جدید در حال ظهور در قفقاز جنوبی عبارتند از آذربایجان، گرجستان و، تاحدی کمتر، جمهوری اسلامی ایران. اما با توجه به روابط نزدیک تر آذربایجان و گرجستان با غرب و ضعیف بودن آنها، احتمال اینکه دو کشور مزبور مخالفت جدی با روند در حال ظهور داشته باشند خیلی زیاد نیست. اما بهرحال آذربایجان و گرجستان خواهند کوشید حداقل به صورت مقطعی و تاکتیکی با این روند مخالفت کنند. کما اینکه رئیس جمهور آذربایجان در چند روز گذشته اعلام کرده ایران شریک اقتصادی مهمی برای جمهوری آذربایجان است.

تهدیدات و فرصت های فضای جدید قفقاز جنوبی برای جمهوری اسلامی ایران

مهم ترین تهدیدات احتمالی روند در حال شکل گیری در قفقاز جنوبی برای منافع جمهوری اسلامی ایران را می توان در موارد زیر خلاصه کرد:

1- نزدیکی بیشتر روسیه به غرب: با توجه به برچیده شدن سپر موشکی آمریکا در لهستان و چک و بازگشت ناتو به همکاری های نظامی با روسیه و امضای پیمان جایگزین پیمان START1 میان آمریکا و روسیه به نظر می رسد با روی کار آمدن اوباما، روابط روسیه با غرب نزدیک تر از گذشته شده است و این می تواند حاوی تهدیداتی برای جمهوری اسلامی در مسایلی نظیر پرونده هسته ای، حضور ایران در قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی، حل اختلافات بر سر منابع دریای خزر و حضور اسرائیل در نزدیکی مرزهای ایران در قفقاز و آسیای مرکزی باشد. با این حال قضاوت در مورد اینکه روسیه به دنبال فاصله گرفتن جدی از ایران می باشد هنوز زود هنگام است و بعید است روسیه ایران را ناراضی کند.

2- احتمال حضور بیشتر اسرائیل در قفقاز جنوبی: روابط نزدیک ایران با روسیه و ارمنستان در سالهای گذشته مانعی در برابر حضور جدی اسرائیل در قفقاز بوده است. ضمن اینکه اسرائیل تمایل ندارد ارمنستان هم مثل اسرائیل با سوار شدن بر موضوع کشتار دسته جمعی ارامنه، سیاست خارجی خود را پیش برده و از اهمیت استفاده ابزاری اسرائیل از موضوع هولوکاست بکاهد. اسرائیل مایل به گسترش حضور خود در قفقاز و آسیای مرکزی است و تحولات اخیر می تواند زمینه های حضور بیشتر آن را فراهم کند.

3- کاهش نقش ایران در معادلات منطقه ای: ترکیه با نزدیکی به روسیه درصدد است جایگزین ایران در همکاری های استراتژیک در منطقه قفقاز جنوبی شود. روسیه هم بی میل نیست که بخاطر رابطه با ایران هزینه زیادی نپردازد و با کشوری کار کند که دوست نزدیک غرب است. ارمنستان هم ناگزیر باید از روسیه تبعیت کرده و حضور ترکیه را در قفقاز جنوبی بپذیرد و بطور مشخص در مسأله قره باغ بیشتر از گذشته به ترکیه نقش بدهد.

در کنار این سه تهدید عمده فرصت هایی نیز ممکن است برای جمهوری اسلامی ایران پیش بیاید که اهم آنها عبارتند از:

1- تضعیف جریان های پان ترکیست در منطقه: آذربایجان همواره از ابزار گروههای پان ترکیست علیه ایران استفاده کرده و ترکیه را برادر بزرگتر و ارمنستان را دشمن تاریخی خود خوانده است. اکنون برادر بزرگتر در حال حل اختلافات با دشمن تاریخی آذربایجان است و این مسأله گروههای پان ترکیست را با معضل و معمای جدی مواجه کرده، گروههایی که تصور نزدیکی ترکیه به ارمنستان برای آنها بسیار دشوار است. تضعیف این گروهها غیرمستقیم باعث تضعیف گروههای پان ترکیست و مخصوصاً جوانان دانشجویی پان ترکیست در مناطق آذری نشین خواهد شد، خاصه اینکه این جریان ها ترکیه را مهد پان ترکیسم می داند. مانور تبلیغاتی ایران روی این موضوع گروههای پان ترکیست را گیج تر خواهد کرد.

2- نزدیکی بیشتر آذربایجان به ایران: آذربایجان که خود را در وضع بغرنجی می بیند چاره ای جز نزدیکی بیشتر به ایران و روسیه ندارد، حتی اگر به صورت مقطعی باشد. آذربایجان برای اعلام ناراضی خود از این اقدام ترکیه به ایران نزدیک تر خواهد شد و این نزدیکی باز هم بر سرخوردگی گروههای پان ترکیست در جمهوری آذربایجان و ایران خواهد افزود و آنها را هر چه بیشتر سردرگم خواهد کرد و چه بسا نوعی سردرگمی هویتی هم ایجاد کند. اگر این فرض درست باشد تبلیغات منفی علیه ایران در رسانه های رسمی آذربایجان کمتر شده و آذربایجان ایران را متهم به دخالت در امور داخلی این کشور نخواهد کرد.

3- احتمال نزدیکی گرجستان به ایران: اگر روند مورد تحلیل تحقق پیدا کند ساکاشویلی هم خود را تنها حس کرده و تلاش خواهد کرد برای ایجاد موازنه به ایران نزدیک تر شود یا حداقل حمایت اروپا و آمریکا را جلب کند. روسیه به شدت از داخل و خارج بر ساکاشویلی فشار می آورد و ممکن است این فشارها منجر به تعدیل سیاست های ضدروسی ساکاشویلی در آینده شود.

پایان پیام.